

Akademik Dil ve Edebiyat Dergisi

Journal of Academic Language and Literature

(Cilt/Volume: 7, Sayı/Issue: 1, Nisan/April 2023)

Özlem ERCAN

Prof. Dr., Bursa Uludağ
Üniversitesi
ozlemercan@uludag.edu.tr

<https://orcid.org/0000-0002-0767-0045>

Ali Rıza Yalğın'ın “Yeşil Yurdun Sisli Günlerinden (Kanlı Örnek)” İsimli Okul Piyesi

*Ali Rıza Yalğın's School Stage From “The Fog Days of The
Green North (Bloody Example)”*

Araştırma Makalesi/Research Article

Geliş Tarihi/Received: 15.02.2023

Kabul Tarihi/Accepted: 08.03.2023

Yayın Tarihi/Published: 30.04.2023

Atıf/Citation

Ercan, Ö. (2023). Ali Rıza Yalğın'ın Yeşil Yurdun Sisli Günlerinden (Kanlı Örnek) isimli okul piyesi. *Akademik Dil ve Edebiyat Dergisi*, 7(1), 506-533. <https://doi.org/10.34083/akaded.1251723>

Ercan, Ö. (2023). Ali Rıza Yalğın's school stage from The Fog Days Of The Green North (Bloody Example). *Journal of Academic Language and Literature*, 7(1), 506-533. <https://doi.org/10.34083/akaded.1251723>

Bu makale iThenticate programıyla taranmıştır.

This article was checked by iThenticate.

* 14-16 Ekim 2022 tarihinde yapılan Bursa'nın Edebiyatı / Edebiyatın Bursa'sı Bilgi Şöleni'nde sunulan bildirinin genişletilmiş hâlidir.

Öz

1888 yılında Selanik Usturumca'sında doğan Ali Rıza Bey, Anadolu'nun çeşitli illerinde öğretmen ve müfettiş olarak görev yapmış bir Cumhuriyet aydınıdır. Ayrıca nahiyeye müdürlüğü ve kaymakamlık vekilliği gibi devlet görevlerinde de bulunan yazar, müzecilik çalışmalarına da imza atmıştır. Çeşitli dergi ve gazetelerde derlemeler ile etnografya çalışmalarını içeren çok sayıda yazı ve kitap kaleme almasına rağmen tiyatro yazarlığı fazlaca bilinmemektedir. Yalğın piyeslerinde, gençleri eğitime ve onlara vatanseverlik hissini aşılama amacı güder. Yalğın'ın yazarlık faaliyeti gösterdiği dönemlerde eğitici okul piyesleri yazmak ve sergilemek özendirilen bir durumdur. Ayrıca bu yıllarda, tiyatro faaliyetleri yoluyla yaygın eğitim yapılması hem halkevlerinde hem de okullarda temsiller verilmek suretiyle oyunlar yazılması da teşvik edilmiştir.

Çalışmanın konusu olan Ali Rıza Yalğın'ın *Yeşil Yurdun Sisli Günlerinden (Kanlı Örnek)* isimli eseri, üç perdelik bir okul piyesidir. Eser, vatansever İhtiyat Mülazımı (üsteğmen) İbrahim Bey'in Yunan işgali esnasında gösterdiği kahramanlıkları ve Yunan'ın Bursa ve civarında yaptığı eziyetleri anlatır. Bunların yanı sıra piyeste Yunan istilasının ruhunda bıraktığı izler ile pişmanlık ve nefret duyguları içinde yaşayan İbrahim Bey'in babası, Bursa eşrafi ve Maksem Mahallesi ahalisinden Hacı Ömer Bey'in içine düştüğü durum işlenir.

Bursa İnebey Yazma Eserler Kütüphanesi, Haraççioğlu, Nr: 6432'de bulunan eser, 57 sayfa ve 21 satır olarak çizgili bir deftere rika ile yazılmıştır. Aynı kütüphanede eserin daktiloya çekilmiş bir nüshası da mevcuttur. Nüshanın ilk sayfasında verilen bilgiye göre yazar, eseri yayımlamak istemiş ancak matbaacıyla anlaşamadığı için bu işten vazgeçmiştir. Ne yazık ki piyesin oynanıp oynanmadığına dair bir bilgi de bulunmamaktadır. Piyes, 5 Şubat 1338 / 5 Şubat 1922'de tamamlanmış olup eserde işgalin tarihî sürecine yönelik bilgiler de verilmektedir.

Çalışmada piyesin yazma ve daktilo nüshası tanıtılarak eserin konusu ve piyeste geçen tarihî olaylar hakkında bilgi verildi. Bu doğrultuda Türk çocuk tiyatrosunun bir örneği olan, aynı zamanda Bursa'nın işgali döneminde kaleme alındığı için çok kıymetli bir tarihî vesika görevi üstlenen eser, kütüphane raflarında unutulmaması adına günümüz okuyucusunun istifadesine sunuldu.

Anahtar Kelimeler: Yeni Türk Edebiyatı, Türk Tiyatrosu, Piyes, Bursa, Ali Rıza Yalğın.

Abstract

Ali Rıza Bey, born in Thessaloniki Usturian in 1888, is a Republican intellectual who worked as a teacher and inspector in various provinces of Anatolia. In addition, the author, who also held state duties such as the district director and the deputy district governor, also carried out museum studies. Although he wrote many articles and books including compilations and ethnographic studies in various magazines and newspapers, his theater writing is not well known. The subject of the study, Ali Rıza Yalğın's work named Yeşil Yurdun Sisli Günlerinden (Kanlı Örnek) is a three-act school play. The work tells the heroism of the patriotic Prudence (Top Lieutenant) İbrahim Bey during the Greek occupation and the Greek persecutions in Bursa and its surroundings. In addition to these, the traces of the Greek invasion in his soul

and the plight of İbrahim Bey's father, Bursa notables and a member of Maksem Neighborhood, Hacı Ömer Bey, who lived with feelings of regret and hatred, are handled in the play. In his plain plays, he aims to educate the youth and instill a sense of patriotism in them. During the period when Yalğın was active as a writer, it was encouraged to write and exhibit educational school plays. In addition, in these years, non-formal education through theater activities and writing plays by giving representations in both community centers and schools were encouraged.

The work, located in Bursa İnebey Manuscripts Library, Haraççioğlu, Nr: 6432, was written in a lined notebook with 57 pages and 21 lines in rika script. There is also a typewritten copy of the work in the same library. According to the information given on the first page of this copy, the work was intended to be published, but this work was abandoned because it could not be agreed with the printer. Unfortunately, there is no information about whether the play was played or not. The play was completed on February 5, 1338 / February 5, 1922, and information on the historical process of the occupation is also given in the play.

In the study, the writing and typewriter copy of the play was introduced and information was given about the content of the play and the historical events in the play. In this direction, the work, which is an example of Turkish children's theater and also a very valuable historical document since it was written during the occupation of Bursa, was presented to the use of today's readers in order not to be forgotten on the library shelves.

Keywords: New Turkish Literature, Turkish Theatre, Play, Bursa, Alı Rıza Yalğın.

Giriş

1888 yılında Selanik Usturumca'sında doğan Ali Rıza Bey, öğrenimini tamamladıktan sonra Selanik Karacaabat Rüşdiyesine 1910'da muallim sıfatı ile atanır. Bu tarihten itibaren Bursa, Karacabey, Söğüt, Konya gibi şehirlerde öğretmenlik yapar. 1920'de Konya'da Tedrisat Müfettişliğine ve 1922'de Adana Tedrisat Müfettişliğine getirilir. Aynı yıl İl Mektepler Seyyar Terbiye-i Bedeniye Muallimi olarak görevlendirilir. Öğretmenlikten istifa eden Ali Rıza Yalğın, Cebelibereket ilçesi Yarbuz Bucağı Nahiye Müdürü, Ceyhan ilçesi Kaymakam Vekili görevlerinde bulunur. Yine aynı yıl içinde görevlerinden istifa eder. Mersin Ticaret İdadisi Müdürlüğü (1922), Tekirdağ Lisesi Türkçe Öğretmenliği ve Müdür Muavinliği (1923), Nevşehir Orta Mektebi Türkçe Öğretmenliği (1927), Mersin Cumhuriyet Mektebi Müdürlüğü (1928), Gaziantep Nizip İlk Tedrisat Müfettişliği (1929) yapar. 1934'te Adana Müzesi İkinci Müdürlüğüne ilk önce vekâleten sonrasında asaleten atanarak müzeciliğe başlar. 1940'ta Bursa Müze Müdürlüğüne atanma isteğinde bulunan Yalğın, "memleketim" dediği Bursa'ya döner. 1943'te Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk resmî unvanlı "etnograf"ı olarak Ankara'ya tayin edilir. Sivas, Elâzığ, Tunceli gibi yerlerde etnografya çalışmaları yapan Yalğın; Talim ve Terbiye Kurulu'ndan gelen bir yazı ile sıkıntılı bir döneme girer. Darülmualim Sınıfı İhzarî (hazırlık sınıfı)'den mezun olduğu için yüksek tahsil mezunu sayılmayarak lise mezunu konumuna düşer. Mali sıkıntılar yaşayan ve

Bursa'daki ailesinden ayrı kalan Ali Rıza Yalğın; Afyon, Bitlis, Van, Kırşehir, Hatay, Seyhan, Adana, Gaziantep, Urfa, Diyarbakır, Elâzığ, Bilecik, Kütahya, Eskişehir, Sakarya, Kastamonu bölgelerinde etnografik ve mimarî araştırmalarda bulunur. 12 Mayıs 1949'da tekrar Bursa Müzesi Müdürlüğüne tayinini ister. İkinci ve son defa Bursa'ya gelen Yalğın, 1 Mayıs 1950'de, 62 yaşında emekliye ayrılır. Bir süre İstanbul'da yaşayan Yalğın, 1 Kasım 1960'ta Eskişehir'deyken 72 yaşında vefat eder. 1927'de "Soyadı Kanunu" nun çıkması ile önce "Yalman" sonra "Yalğın" soyadını alan yazar; ilk yazılarında "Ali Rıza", devamında "Yalman", sonra "Yalman Yalğın", en sonunda "Yalğın" soyadını kullanır.

Piyesler dışında muhtelif konularda eserler kaleme alan Ali Rıza Bey'in kitapları şunlardır: *Alfabe* (1912), *Malumat-ı Medeniye Dersleri* (1913), *Ezber Dersleri* (1920), *Cenupta Türkmen Oymakları* (1934), *Çukurova Halk Terbiyesinde Avcılık* (1937), *Meyveli Bulmaca Tarihi* (1937), *Cenupta Türkmen Çalgıları* (1940), *Uludağ'dan Toroslar'a* (1943), *Anadolu'da Türk Damgaları* (1943), *Toroslarda Karatepeli Bölgesi Yurt ve Etnografya* (1950).

Ali Rıza Yalğın; *Babalık* gazetesinde Karacaoğlan derlemelerini (1922) ve Gaziantep'te Gaziantep ve Adana'da *Türk Sözü* gazetelerinde Toroslarda yaşayan göçebeler hakkındaki derlemelerini ayrıca etnografya çalışmalarını içeren çok sayıda yazı yayımlar. Diğer yayın yaptığı gazete ve dergiler ise şunlardır: *Ülkü*, *Çınaraltı*, *Türk Folklor Araştırmaları*, *Adana Mıntıkası Maarif Mecmuası*, *Çukurova'da Memleket*, *Türk Etnografya Dergisi*, *Türk Arkeoloji Dergisi*, *Bilgi*, *İçel*, *Gaziantep Kültürü*, *Halkbilgisi Haberleri*, *Görüşler*, *Atsız Mecmua*, *Uludağ*, *Folklor Postası*, *Ün*, *Tarsus*, *Kırkpınar*, *Kırşehir*, *Çalışma*, *Yayla*.

Bunca eser ve yazı kaleme alan Ali Rıza Yalğın'ın tiyatro yazarlığı fazlaca bilinmez. *İzmir'de Doğan Şeref* (1922) adlı piyesi, çok sevdiği oğlu Doğan'a ithafen yazdığı bir tiyatro oyunu olup birçok defa sahnelenir. Gaziantep'te görev yaptığı yıllarda (1929-1933) orada edindiği dostlardan Şakir Sabri Yener, oyun hakkında şu bilgiyi verir: "...Onun kapitülasyonların Osmanlılar devrinde Türklere yaptıkları ekonomik baskıları dile getiren ve oğlu Doğan adına ithafen yazdığı (*İzmir'de Doğan Şeref*) adlı küçük ve çok heyecan veren piyesini defalarca ilkokullarda temsil etmiş ve küçüklerle, yurtseverlik enjeksiyonu yapmışık..." Ayrıca 1927 yılında *Tarsus* gazetesinde *Oğuz Pehlivan* adlı bir tiyatro oyunu da yayımlar. (Danık, 2003, s. 323-340)

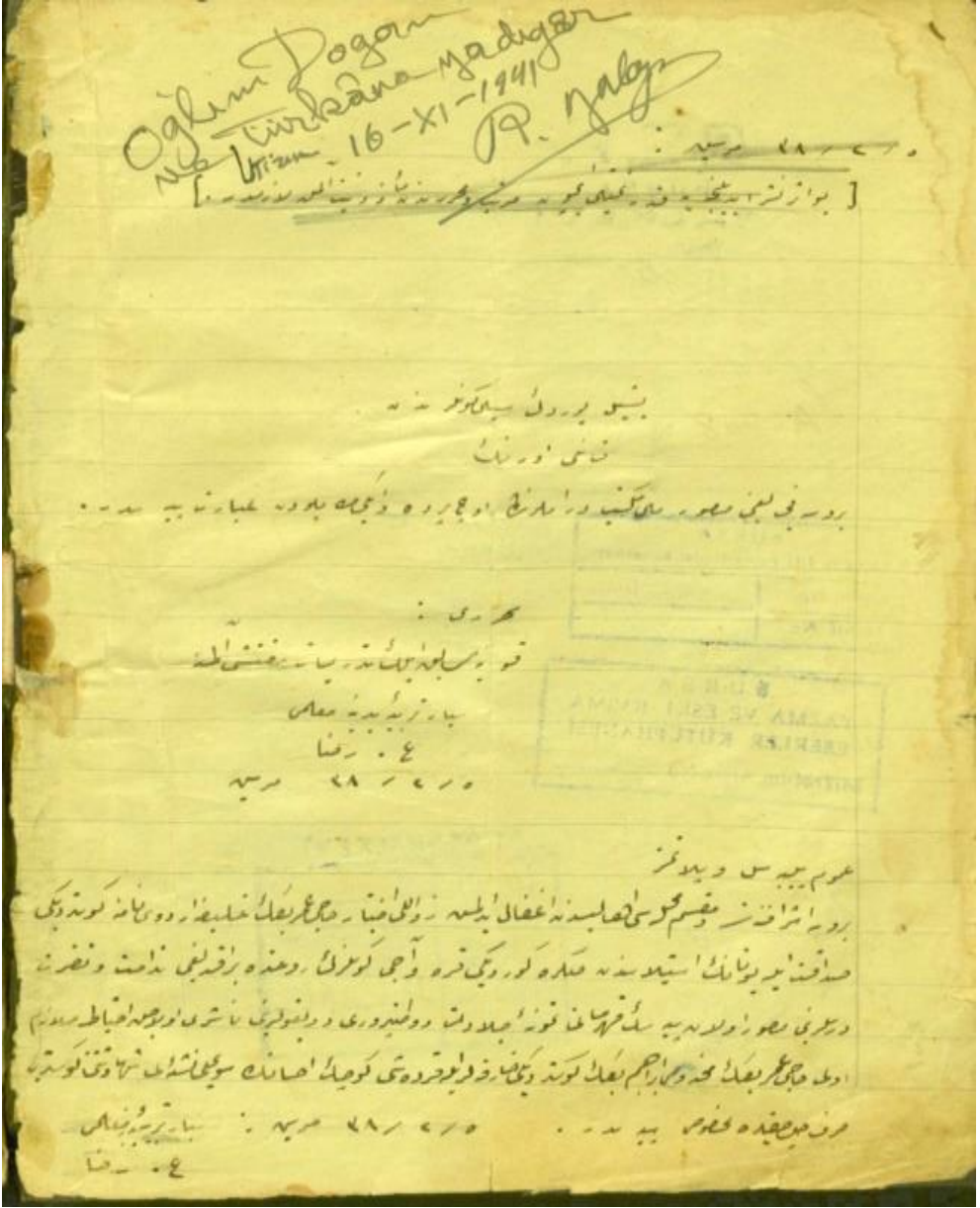
Adı geçen piyeslerde Yalğın, gençleri eğitmek ve onlara vatanseverlik hissini aşlamak amacı güder. Eğitici okul piyesleri yazmak ve sergilemek, Yalğın'ın yazarlık faaliyeti gösterdiği dönemlerde özendirilen bir durumdur. 1932 yılında Cumhuriyet'in temel ilkelerinin benimsetilmesi ve devletin çağdaş medeniyetler seviyesine ulaşması amacıyla kurulan halkevleri, tiyatro faaliyetleri yoluyla yaygın eğitimi amaçlarken bir yandan da hem halkevlerinde hem de okullarda temsiller verilmek üzere oyunlar yazılmasını teşvik etmiştir. "Mektep Temsilleri" başlığı altında Reşat Nuri, Zeliha Osman, Aka Gündüz, Galip Naşit, Vasfi Mahir, Burhan Cahit, Ali Zühtü, Mahmut

Yesari gibi isimler oyunlar kaleme almışlardır. Özellikle bu piyesler, Cumhuriyet'in onuncu yılında artışa geçmiştir. (Sınar Uğurlu, 2021)

Ali Rıza Yalğın'ın mektep temsili vasfını taşıyan ve 5 Şubat 1338 / 5 Şubat 1922'de Mersin'de tamamladığı *Yeşil Yurdun Sisli Günlerinden (Kanlı Örnek)* isimli eseri, hiç yayımlanmadığı gibi piyesin oynanıp oynanmadığına dair bir bilgi de bulunmaz. Yalğın'ın oyunu; Cumhuriyet döneminden önce Adana Seyyâr Terbiye-i Bedeniye Muallimi görevinden ayrılıp Mersin Ticaret İdadisi Müdürü (Danık, 2003: 324-325) olarak atandığı dönemde yazdığı anlaşılmaktadır. Eserin daktiloya çekilen ve tashih edilen nüshasındaki tarih ise 17 Kasım 1941 olup bu dönemde de Yalğın, Bursa Müzesinde görev yapmaktadır. (Danık, 2003, s. 332) Anlaşılan odur ki yazar, yaklaşık yirmi sene önce yazdığı ve defterde eski yazı ile kayıtlı olan bu piyesi hatırlamış; muhtemelen gençleri eğitmek maksadıyla yazılan piyeslere verilen teşvikin gayretiyle oyunu tekrar ele almıştır. Ancak yazmanın tavsifinde bahsedileceği üzere eseri bastırmak istese de başarılı olamamıştır. Yine de bugüne kadar gün yüzüne çıkmayan bu oyunu, diğer mektep temsillerine ek olarak anmak gerekmektedir.

Piyesin Yazma ve Daktilo Nüshasının Tavsifi

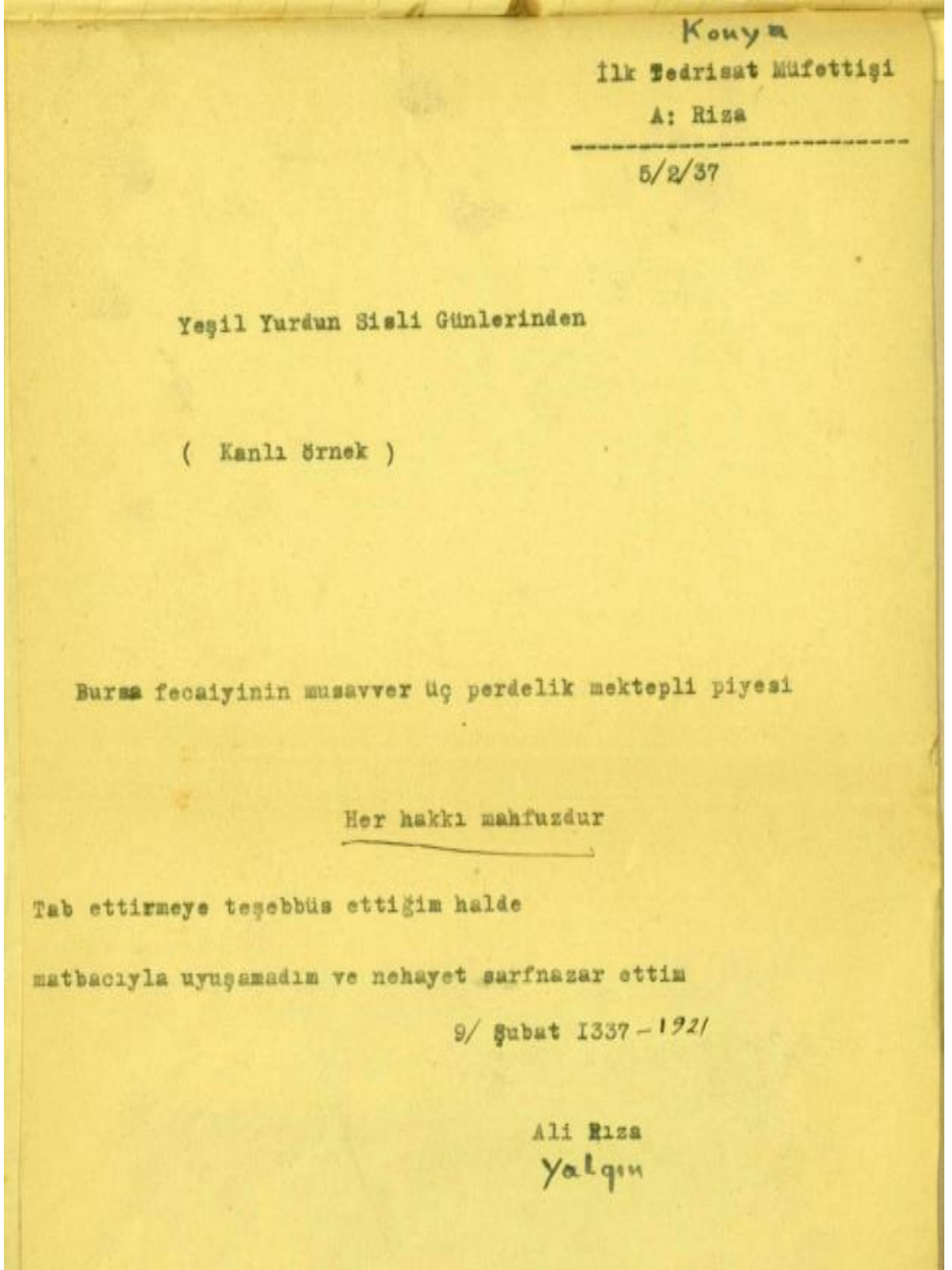
Bursa İnebey Yazma Eserler Kütüphanesi, Haraççioğlu, Nr: 6432'de çizgili bir defterde yer alan eser, 57 sayfadan oluşan üç perdelik bir okul piyesidir. 21 satır olarak rika ile yazılmıştır. Defterin ölçüleri 180x135-206x154 mm.'dir. Yazmanın zahriyesinde CHP Bursa Halkevine ve Bursa İnebey Yazma Eserler Kütüphanesine ait temellük kayıtları vardır. 1. sayfanın en üstünde yazarın yeni yazı ile düştüğü "*Oğlum Doğan, kızım Türkân'a yadigar. 16-XI-1941*" notu ve Rıza Yalğın imzası mevcuttur. Aynı sayfada kurşun kalemle karalanmak suretiyle eski yazı ile "*Bu eser, neşredilinceye kadar temsili için mürettip ve muharririnden mezuniyet almak lazımdır.*" cümlesi ve "*Muharriri: Konya Sabık İlk Tedrisat Müfettişi, Adana Seyyâr Terbiye-i Bedeniye Muallimi Ali Rıza, 5/2/38. Mersin*" cümlesi dikkat çeker.

Fotoğraf 1: Yazma nüshanın ilk sayfası. **Kaynak:** Yalğın, A. R. Yeşil Yurdun Sisli Günlerinden (Kanlı Örnek). Bursa İnebey Yazma Eserler Kütüphanesi, Haraççioğlu, No: 6432, s. 1.

Nüshanın 44. sayfasında yazar tarafından çizildiği anlaşılan, 3. perdedeki bir hayali tasvir eden ve Sultan Osman'ı sandukası başında gösteren bir resim vardır.

Fotoğraf 3: Daktilo nüshanın başlık sayfası. **Kaynak:** Yalğın, A. R. Yeşil Yurdun Sisli Günlerinden (Kanlı Örnek). Bursa İnebey Yazma Eserler Kütüphanesi, Haraççıoğlu, No: 6432.

(5)

Ahmet Ağa----(Tastikan) hay ceddine rahmet... bende diyecekti:
tim ; geçen bizim durmuş .. hani Hacı Mehmedin Durmuş
izmir'e gitmişti .
görerseniz bey amca, oranın havalini anlatıyordu . Ne
rahatlık ne sefa imiş.
Herkez içinde gücünde hemde şeriat üzere .

Vehbi Efendi----(Vakurane) Elbette ; Halife ordusu fenalıklı
yapacak ? Halifemize efendimiz bizim rahatımızdan
başka bir şey düşünmüyor. Fetvaları okumadınız mı?...
Muhittin----(Heyecanla) Haşa.. İnansayın ağlar; inansayın,
bu işlere halifenin kendi menfeati kendi çıkarıkası
kendi sütsüzlüğü var oda hain ...

Vehbi Efendi----(Hiddetle) Sus, çarpılırsın ...
Muhittin Efendi----(Şiddetle) Zaten çarpılmıyordun nemiz kaldı...
Hacı Ömer bey----(Vakurane) Gürültünün lüzumu yok ... Azıcık
düşünelim halife ordusu gelir gelmez nasıl karşı
layacağız ? Ne tabirler hazırlıyacağız?... Buraya
niçin toplandıık ?...
Vehbi Efendi----Ondan kolay ne var .. Mahallere gezerek veririz
Olur biter vessellâm...
Ahmet Ağa----(Aklıâne) Bir enömen kurulsada : Karşılansacak akıla
lılı adâmlar bulunsa...

Muhittin----(Acı) Azrail gelsede canınızı kabzettese:..

Vehbi----(Hiddetle) Sus be avanak muhacir ...
Muhittin--(sitemkâr) Yana, gelsinde : Göğürürüz . Sizmi? Benmi?
Ahmet Ağa----(Tahkirane) Ne olacak bekçinin akli bu kadare er-
er. Gönlü fena değildir ammâ : Onlarla çok gezdiği ve
görüşdüğü için lenmiş...

Hacı Ömer B----(Nargilesini çekerek) Evet ; Ahmet Ağa doğru
söyledi. Bekçinin arkadaşları kovayı milliyecidir.
Muhittin----(Ayağa kalkarak pek acı) Evet efendiler : Evet:
Ben zehirlendim ve hemde bir kaç defa zehirlendim sizin
halife ordusu zan ettiğiniz bu ordunun acıları ile ; Nam-
usları mafveden gaddarlıklarile : Zehirlendim . Efendiler
bakınız karşınızdaki bekçi : Bir zaman sizden daha çok
sevklı ve ferahlı yaşayan bir küş efendisi idi . Rum-eli'de
de benim damında uç seyris on beş gıfî bulunurken talih
bu gün beni sizin gibi bir mahalle hey, etinin bekçisi
yaptı ne çare kader böyle imiş ... Fekat: Allahdan dilere
imki siz benim gibi olmayın ...

Vehbi efendi----(Sükunetle) evvelâ kabahat sizde .. Memleketi-
nizi bırakıp kaçmışsaktınız . Sanki orada kalan din kar-
daşlarımıza ne olmuş ki? Hepsî içinde , gücünde ... Rahâ
at ...

*çalışma gerek: Burasada cilerden yavaş ve emekle tapla-
maya denir.*

Fotoğraf 4: Daktilo nüshasından tashih edilen bir sayfa. **Kaynak:** Yalçın, A. R. Yeşil Yurdun Sisli Günlerinden (Kanlı Örnek). Bursa İnebey Yazma Eserler Kütüphanesi, Haraççioğlu, No: 6432, s. 5.

Daktilo nüshasının sonuna 17 Kasım 1941 tarihli kayıt düşürülerek Ali Rıza Yalçın'a ait bir fotoğraf konmuştur. Fotoğrafın üzerinde yazarın imzası da mevcuttur. İmza ile tashih mürekkebinin aynı olması, tashih tarihinin de bu olduğunu düşündürmektedir. Ayrıca daktilo nüshasında metnin yer yer yanlış okunduğu görülür ki bu yanlışlıkların yazara ait olmadığı da kesindir. Bu sebeple metni daktiloya çeken kişi, bir başkası olmalıdır. Maalesef tashihi yapanın adı bildirilmemiştir ancak mürekkep benzerliği yazarın nüshayı kendisinin tashih ettiği fikrini doğurmaktadır.

Fotoğraf 5: Ali Rıza Yalğın'ın eserin sonunda yer alan fotoğrafı. **Kaynak:** Yalğın, A. R. Yeşil yurdun sisli günlerinden (kanlı örnek). Bursa İnebey Yazma Eserler Kütüphanesi, Haraççioğlu, No: 6432.

Piyesin Açılış Sahnesi

Üç perdeden oluşan piyesin ilk perdesinden önce sahne; eserin vermek istediği iletiyle bağlantılı olarak Türkçülük, vatanseverlik ve Atatürk sevgisine yönelik çeşitli eşya, resim vb. nesnelere düzenlenmiştir. Yazar, perde açıldığı anda şöyle bir tablo sergilemek ister:

1. Perde açılır açılmaz sahnenin üzerinde iki tarafa açılabilen beyaz ya da başka bir renkte perde görünür. Perdenin merkezinde ise mukavvadan yapılmış bir kalp resmi vardır. Fakat kalp iki parçaya bölünmüştür ve ortasında küçük bir delik bulunmaktadır. Arkasında mehtap yakılmıştır. Ani bir silah atılmasıyla perde, mehtap ışığıyla yavaş yavaş açılır. Bu bir istiklâl tablosudur.
2. Aşağı inmiş bir Osmanlı bayrağı ve bu bayrağın altında beyaz ya da renkli mukavvadan yapılmış bir kalp vardır. Kalbin üzerinde “Türk Kalbi” yazmaktadır. Kalbin arkasında küçük bir kız ve bir erkek çocuk durur. Çocuklar, birer kollarını bayrağa doğru uzatarak bayrağa zapt edilmiş Mustafa Kemal Paşa'nın resmini tutarlar. Kız çocuğunun diğer elinde Kızılay kutusu, erkek çocuğunkinde ise bir kitap bulunur. Resmin üzerinde de ay ve yıldız yer alır.
3. Kalbin iki tarafında süngü takıp diz çökmüş hâlde uzaklara bakan iki nefer durur.
4. Neferlerin arkasında ise biri Batı'ya, diğeri Doğu'ya dönmüş; ağızlarında borazan olan kişiler yer alır. Borazanlara asılı duran yazıların ilkinde, “*Hakkıdır Hakka tapan milletimin istiklâl*”, ikincisinde “*Hakkıdır hür yaşayan bayrağımın hürriyet*” (s. 2) yazmaktadır.
5. Bu manzaranın sağ tarafında ihtiyar, omzunda çapa ve elindeki bele dayanmış çalışkan bir çiftçi ve sol tarafında ihtiyar bir köy kadını görünür. Bu kadın, sırtına bir çocuk yüklenmiştir.
6. Tam kalbin hizasında ve belinde önlüğü, önünde örs olan bir nalbant, bağdaş kurmuş hâlde çalışacak bir vaziyette durmaktadır.

Piyesin İçeriği ve Tarihî Arka Planı

Piyes, vatansever İhtiyat Mülazımı (üsteğmen) İbrahim Bey'in Yunan işgali esnasında gösterdiği kahramanlıkları ve Yunan'ın Bursa ve civarında yaptığı eziyetleri anlatır. Bunların yanı sıra piyeste Yunan istilasının ruhunda bıraktığı izler ile pişmanlık ve nefret duyguları içinde yaşayan İbrahim Bey'in babası, Bursa eşrafı ve Maksem Mahallesi ahalisinden Hacı Ömer Bey'in içine düştüğü durum işlenir.

Piyes tamamlandığında tarih, 5 Şubat 1338 / 5 Şubat 1922'i göstermektedir. 8 Temmuz 1920'de Yunanlılar tarafından işgal edilen Bursa'da 1920 yılına kadar öğretmenlik yapan Yalgın, Millî Mücadele'nin başladığı bu dönemde Kuva-yı Milliye'ye bilgi sağlamış bir kişidir. (Danık, 2003, s. 323) Yazar, piyeste işgalin tarihî sürecine yönelik bilgiler de vermektedir.

Birinci perde, bir evin sade döşenmiş odasında geçer. Duvarlarda bir iki dinî levha ve bir kılıç asılıdır. Odanın ortasında bir mum sofrası, nargile, bir masa ve bir sandalye

vardır. Bu perdenin şahısları, Bursa eşrafından bazı kişilerdir. Hacı Ömer Bey, seksen yaşında Bursa'nın önde gelenlerinden biridir. Geçmişte Rus-Osmanlı Savaşı'nda kahramanlıklar göstermiş, padişaha gönülden bağlı, Bursa'ya yaklaşmakta olan Halife Ordusu'nun (Kuva-yı İnzibatiye) gelişini özlemle bekleyen, bu ordunun Yunan Ordusu olduğuna inanmayan ve kurtuluşu onda arayan bir kimsedir. Odadaki sohbet katılan Yağcı Ahmet Ağa ve Mahalle İmamı Vehbi Efendi de onunla aynı fikirleri paylaşırlar.

Gerçekten de Bursa'nın o dönemki durumuna bakıldığında Bursa ahalisinin özellikle ulemasının hilafet ve saltanata dolayısıyla halife padişahın buyruklarına sıkı sıkıya bağlı kaldıkları ve saltanat aleyhine olan bütün faaliyetleri bir isyan ve din karşıtlığı olarak değerlendirdikleri görülür. Onlara göre Millî Mücadele, padişahın saltanat hukukuna ve meşru hükümetlerine karşı açık bir isyan ve anarşi hareketidir. (Bozkurt, 2021, s. 80-81) Mondros'un ardından başlayan işgallerden sonra İstanbul hükümetinin Kuva-yı Milliye adına verdiği fetvalar, onlar hakkında halk arasında olumsuz görüşlerin oluşmasına sebep olmuştur. (Bozkurt, 2021, s. 96) 11 Nisan 1920 tarihli *Takvim-i Vekâyi*'de yayımlanan "*Padişah'ın Hatt-ı Hümayunu, Damad Ferid Paşa Hükümeti'nin Beyannamesi ve Şeyhülislam Dürrîzade Abdullah Efendi'nin Fetva-yı Şerife'si*" ile Kuva-yı Milliye Harekâtı ve bu hareketin lider kadrosu suçlanmışlardır. (Akandere, 1999-2003, s. 417-467) Millî Mücadele'yi engelleme amacıyla kaleme alınan fetva ve genelge, işgal kuvvetlerinin yardımlarıyla -uçak, kamyon vb. her türlü imkânlarıyla- halka dağıtılmıştır. Millî kuvvetleri kâfir ilan eden ve öldürülmelerinin vacip olduğu temelindeki beş fetvaya karşılık Millî Mücadele'ye destek veren Ankara Müftüsü Mehmet Rifat başkanlığında 16 Nisan 1920'de *Ankara veya Anadolu Fetvası* çıkartılarak 19-22 Nisan 1920'de Millî Mücadele taraftarı bazı gazetelerde yayımlanmıştır. (Oral, 2021, s. 282-283) Bu yönde piyeste Mahalle İmamı Vehbi Efendi'nin ağzından dökülen cümleler, halkın Kuva-yı Milliye'ye dair fikirlerini özetler niteliktedir: "*Hani o ittihatçılar yok muydu? O canavarlar... Bize düzen kurmuşlar. Padişahımız efendimiz hazretlerinin yerine işlerine yarayacak başka birini getirmek istiyorlarmış. Halife-i ruy-ı zemin (yeryüzünün halifesi) efendimiz bize güvenerek bu işe razı olmamış... Kerametli (doğüstü güce sahip) efendimiz öteden beri Türkleri seven, terakkisini (ilerlemesini) arzu eden, yükselmesi için her vakit canını feda etmeye amade (hazır) olan [İngilizler]den yardım istemiş. İşte, gelen asker budur. Bunun da adı Halife Ordusu'dur. Çünkü bu iş padişahımızın arzusuyla olmuştur. Bu ordu Kuva-yı Milliye'yi kesecek, bizi şeriate kavuşturacak...*" (s. 8)

Hacı Ömer Bey, Yağcı Ahmet Ağa ve Mahalle İmamı Vehbi Efendi'nin aksine Rumeli muhacirlerinden Bekçi Muhittin Efendi, sözde Halife Ordusu'nun gelişinden büyük endişe duymaktadır. Çünkü Rumeli'den Bursa'ya göç etmesine sebep olan olayları unutmamıştır. Kurtuluşun bu ordudan gelmeyeceğini düşünen ve yaşadığı acıların sebebini hükümete yükleyen Muhittin Efendi, Rumeli'deyken Yunan Ordusu'nun nice eziyetlerine maruz kalmıştır. Rumeli'de refah içinde yaşayan bir köy efendisi iken şimdi talih onu Bursa'ya getirmiş ve bu mahallenin bekçisi yapmıştır. Muhittin

Efendi'ye göre Rumeli'de kalanların iffetleri, namusları düşmanların elindedir. O, ezan sesi duymadan yaşamaktansa bu acı ve zehirli günleri, Müslüman memleketinde yaşamayı tercih etmiştir. En azından ezan sesleri içinde ölecektir. Fakat mahalledekileri Rumeli'de yaşananlara bir türlü inandıramamakta, üstelik siyaset bilmemekle suçlanmakta ve alaycı tavırlarla karşılaşmaktadır.

Muhittin Efendi'nin anlattığı dönemde Rumeli muhacirlerini göçe zorlayan olayların yaşanmasına Mondros Mütarekesi'nin İngilizlere verdiği haklar sebep olmuştur. Mütareke sonrasında İngilizler tarafından Yunan Ordusu'na Anadolu'ya asker çıkarma izni verilince Türkler üzerinde katliam ve mezalim uygulanmasının da önü açılmıştır. Yunan Hükümeti, Trakya'daki faaliyetlerinde askerî güçlerinin yanında sivil çeteleri de kullanarak bazıları silahlı bazıları silahsız Türk ve Müslüman ahaliyi korkutup kaçırmak için korkunç işkenceler uygulamıştır. Bu işgaller ve zulümler esnasında kurtulabilen halk, kendilerini daha emniyetli gördükleri yerlere atmaya çalışmış; bazı yerlerde ise daha işgale uğramadan zulüm korkusuyla köyleri, kasabaları önceden boşaltmıştır. (Törel, 2012, s. 250) 1920 yılında muhacirlerin yoğun şekilde sığındıkları önemli yerlerden biri de Bursa ve çevresi olmuştur. Bursa, Yunanlıların işgal hattına uzak olduğu için güvenli görülmüştür. İstanbul'a göç etmeyen muhacirler; civar köylere iskân edilirken Bursa, Uluabat ve Oğuz karyelerine de iskân sağlanmıştır. Daha önceki dönemlerde Rumeli topraklarından gelerek Anadolu'ya iskân edilen muhacirler de Yunan Ordusu Batı Anadolu'yu işgal edince yerlerini terk ederek Bursa'ya sığınmışlardır. (Karakuş, 2018, s. 161-162)

Bu dönem Bursa'sında her ne kadar işgale boyun eğip, padişahın tarafını tutanlar olsa da işgalin ardından Bursa'daki bazı vatansever âlimler de Kuva-yı Milliye yanında yer almışlardır. İşgal altında halkın dinî vecibelerini yerine getiremeyeceğini düşünen bu kişiler, Millî Mücadele'ye pek çok tehlikeyi göze alarak arka çıkmışlardır. (Bozkurt, 2021, s. 82) Piyeste Millî Mücadele'yi destekleyenlerden biri piyesin başkahramanı İbrahim Bey ve diğeri ise onun küçük kardeşi İhsan'dır.

Mahalleli bir arada sohbet ederlerken İhtiyat Mülazımı İbrahim Bey içeri girer. Hacı Ömer Bey'in oğlu olan bu zat, Türklük ateşi ile yanan genç bir vatanseverdir. Odada olan konuşmalar kendisine iletilince babasına saygısızlık yapmaktan çekinse de anlaşılır bir dille fikrini söyler. Fakat babası onu toy görmektedir. Yeni fikirli bu genç, gelen ordunun Halife Ordusu olmadığını Yunan Ordusu olduğunu söyler. Bir noktadan sonra hiddetine engel olamaz. İbrahim Bey, *“O hayduttur, o canavardır. Gelen ordu; ırz düşmanı, izzet-i nefsi-i Müslüman (Müslüman'ın öz saygısının) celladı, Türk'ün kanını emmeğe can atan melun (lanetli) bir kartaldır. İfrit (şeytan) ve Deccal'dir. Hocacığım, gelen Halife Ordusu değil... Belki o namı kaldırmak için uğraşanların adı bir hizmetkâridir. Gelen Halife Ordusu değil, lanet ordusu, mefsedet (kötülük) ordusu... İmha (yok etme) ve zulüm ordusudur. Gelen Halife Ordusu değil, halifenin tacını boynuna dolamayı, ezan seslerini susturarak Türkleri çan nakusları (çanları) arasında boğmayı, ecdadımızın (atalarımızın) mezarlarını çiğneyerek yaldızlı mezar taşları üzerinde meyhaneler yapmayı tasavvur etmiş (tasarlamış) büyük ve sarı*

bir canavarın yavrusudur.” (s. 10) sözleriyle kendinden geçer. Sarı canavarla kastettiği ise sarı İngiliz altınıdır. Çünkü bu ordu, İngilizlerin beslediği ve Türkleri helâk etmek üzere gönderdiği ordudur. O esnada küçük kardeşi İhsan, elinde bir gazete ile gelerek düşman gemilerinin Mudanya'ya ulaştığını, yirmi dört saat içinde Bursa'nın tahliyesinin istendiğini, yoksa bombardımanın başlayacağını haber verir. Bu havadis, İbrahim Bey'i daha da hiddetlendirir. O ahbine vefakâr olduğunu ispat etmiş bir Türk'tür. Yapılan mütareke ile koca bir imparatorluğu adi ilkelerle kandırılan bir milletin çocuğu değildir. Kardeşi İhsan da aynı duygular içindedir. O, Oğuz neslinin asil torunudur. Kayıhan evladıdır. Fakat babaları her iki çocuğunun bu hâllerinden memnun değildir. Çocuklarını Rus-Osmanlı Savaşı'ndaki kahramanlıklarını anlatarak yetiştirdiğini unutmıştır. Oğullarının padişaha niçin karşı geldiklerini bir türlü anlayamamaktadır.

İhsan'ın ahaliye duyurduğu olay, 6 Temmuz 1920 yılında gerçekleşen Mudanya'nın bombalanması olayının hemen öncesine tekabül eder. İngilizlerin Mudanya'ya asker çıkarmaları ve Mudanya'yı bombalamaları olayının hazırlıkları, 25 Haziran 1920'de 300 kişilik bahriye müfrezesi ile Mudanya'ya; 2 Temmuz 1920'de de Bandırma'ya asker çıkarmaları ile başlamıştır. 25 Haziran 1920, Cuma günü, saat 06.00'da İngiliz ve Fransız güçlerinden oluşan bir filo, Mudanya sahiline gelerek karaya asker çıkartmış; sokaklarda emniyet tertibatı almışlardır. Daha sonra ahaliyi hükümet meydanına toplayarak getirdikleri Türkçe ve Rumca beyannameleri okutmuşlar; mütareke hükümlerine karşı hareket edenleri, donanmalarını sahile sokmayanları ve Kuva-yı Milliye taraftarı olanları veya bu harekâtı tasvip edenleri gemilerine alarak cezalandıracaklarını bildirmişlerdir. Bu uygulamanın ardından Hristiyan ahali tarafından alkışlarla karşılanan İngilizler, 6 Temmuz sabahı saat 05.00'da Mudanya'nın güneyinde Göktepe ve Hızırlyas sırtlarında mevzilenmiş birliklerin ateş açması sonucunda Mudanya'yı bombardımana başlamışlardır. Üç saat kadar süren bu bombardıman sırasında 173. Alay'ın 6. ve 7. Bölük'lerinin siperleri yıkılmış ve 7. Bölük'ten üç manga, büyük bir toprak yığının altında kalarak 25 er şehit olmuştur. Bu birlik, Yörükali sırtlarına kadar çekilmek zorunda kaldığından İngilizler karaya çıkmayı başarmışlardır. (Özlu, 2014, s. 130-133)

Fotoğraf 6: 6 Haziran 1920, Mudanya'nın topa tutulması.

Kaynak: <https://www.mudanya.gen.tr/mudanya/mudanya-tarihi/istiklal-savasimiz-ve-mudanya.html>

Bursa'ya doğru yaklaşan belaya kayıtsız kalamayan İbrahim ve İhsan'ın vatanperver hâlleri karşısında Muhittin Efendi de canını vermeye hazırdır. O esnada mahalle muhtarı Muhsin Ağa, telaşla düşmanın Beşevler'e kadar geldiğini haber verir. Mahalleli bunu duyunca türlü bahanelerle kaçarken Muhsin Ağa, Bursa'da aslan delikanlı kalmadı mı, diye feryat etmektedir. Buna mukabil İbrahim ve İhsan, cesaretle düşmana karşı durmaya hazırdırlar. Lakin İbrahim Bey, babasına kırgındır. Çünkü oğullarının ellerine silah almasını istemeyen Hacı Ömer Bey, hâlâ fikrinde ısrarcıdır. Bunun üzerine İbrahim Bey, Yunan'ın yedi sekiz yaşındaki Türk masumları nasıl boğazladığını, zabitlerin ellerinden silahlarının nasıl alındığını şu sözleriyle babasına hatırlatır. “*Babacığım, İzmir'deki fecayii (belaları) unuttun mu? Yedi sekiz yaşında Türk masumları, boğazlanarak denizlere döküldüğünü hatırlamıyor musun? Bellerinden kılıçları alınarak maktellere (öldürüldükleri yerlere) sürüklenen zabitlerin hâlleri de mi hissini parçalamıyor? İnsaf baba, izan (anlayış) baba! Yarın bizi de bu hâlde görürseniz, soruyorum. Gözlerin acaba bu yeşil zümrüt memleketi nasıl temaşa edecektir (seyredecektir)?*” (s. 14)

İbrahim Bey'in “*İzmir'deki fecayi*” dediği olay, Yunanistan'ın I. Dünya Savaşı sonucunda İtilaf Devletleri'nin de desteğiyle 15 Mayıs 1919 tarihinde İzmir'i işgalinin ardından gerçekleştirdiği ve o dönemin basınında İzmir faciası olarak yer eden zulümlerdir. İşgal esnasında direnişle karşılaşan Yunan askerleri, şehirde gördükleri her Türk'e, her binaya ateş ederek pek çok kişiyi öldürmüşlerdir. İzmir Kışlası da

Yunan saldırısına uğrayan yerlerden olup Kışla'dan dışarıya çıkan subaylar dövülmüş, üstlerinde bulunan her şey gasp edilmiş, subay formaları sökülmüştür. İtilaf Milletleri'nin savaş gemileri, Türklere yapılan acımasız saldırıları tepkisizce limandan izlemiş; günlerce süren eziyetleri engellememiştir. (Önal, 2020, s. 34-35)

Olay, devrin şair ve yazarları arasında da büyük yankı uyandırmıştır. Halide Edib, *Büyük Mecmua* (1919, 9, s. 130)'da kaleme aldığı "İtilaf Milletlerine" adlı yazısında işgal olayını "İzmir faciası" olarak nitelendirir. Faruk Nafiz, işgalin suçunu Mütareke'de görerek "Ey İzmir" şiirini yazar. Falih Rıfkı, *Büyük Mecmua* (1919, 8, s. 115)'da yayımladığı "Sevgili İzmir" adlı yazısında İzmir'in Türklüğü bahsinde, Rumların oturduğu Kordon'un arkasının Sarı Zeybek'in gezdiği dağlara kadar Türk olduğunu söyler. Kısa süre sonra yazdığı "Faciannın İki Tarafı"nda (Büyük Mecmua, 1919, 9, s. 31) ise daha açık ve kesin konuşur. Bu aynı zamanda Batılıların Türkiye'yi parçalama, başkalarına peşkeş çekme ihtiraslarına karşı verilmiş bir cevaptır: "İskenderiye Arap olduğu kadar, Marsilya Fransız olduğu kadar, İzmir de Türk'tür." (Can, 2020, s. 293) Bu türden manzumeler arasında öne çıkan şiirlerden biri de Kemalettin Kamu'nun "İzmir'e Tahassür" adlı şiiridir. Şehrin düşman işgaline uğramasına duyduğu üzüntüyü dile getiren Kamu, bu duygularını özlem, aile saadeti, memleket sevgisi ve çocukluk günlerinin hatıraları çevresinde aktarır. (Şimşek, 2019, s. 333)

Fotoğraf 7: İzmir'in İşgali. **Kaynak:** <https://www.belgelerletarih.com/15-mayis-1919-izmirin-isgali/>

Artık top sesleri Bursa'ya yaklaşmıştır. İbrahim Bey ve İhsan, babalarından helallik isteyerek veda ederler. Muhittin Efendi de yalın bir kılıç ve silah isteyerek onlara katılır. İbrahim Bey, gözlerini semaya dikerek heyecanla şu şiiri okumaya başlar:

*Ben bir ihtilalciyim, gönlüm son gamla dolu.
Kalbim kanla yoğruldu, gözümde cennet yolu.
Gidiyorum, ırkımla melun (lanetli) Yunan'a karşı.*

Allah Allah diyerek gürleteceğim arşı.
 Gidiyorum, Türküm ben o yaldızlı şerefe.
 Toz kondurtmam vallahi beynim gelse hedefe.
 Gidiyorum, gaipten Türküm, Allah buyurdu.
 Yürü Oğuz'un oğlu, önünde Cennet yolu.
 Bin bir felaket gören şu gözlerim kan ağlar.
 Gidiyorum düşmana, yol verin yüce dağlar.
 Gidiyorum elveda, nişanlım ağlamasın.
 Gidiyorum ey ak dağ, çiçeklerin yanmasın.
 Gidiyorum yeşil yurt, ey oğul, dayan orman.
 Gidiyorum, bülbülün ağlamasın arkamdan.
 Gidiyorum, semadan (gökten) Rabbim emir buyurdu.
 Kızıl bulut haykırdı, kurtar zavallı yurdu.
 Her tarafta çağlıyor dalga dalga kızıl kan.
 Türk kanı mı Allah'ım, Nilüfer mi bu akan?
 Gidiyorum, ocağım yaslı nikap (örtü) görmesin.
 Gidiyorum, yurdumdan nurlu ışık sönmesin.
 Gidiyorum, silahım kurtaracak gül yurdu.
 Gidiyorum artık ben, kan gözüme yürüdü.
 Gidiyorum, hatiften (gayptan) Allah Türk'e buyurdu.
 Feryat ediyor, atan seni bekliyor vatan. (s. 16-17)

Son iki oğlunun elinden gidiyor oluşuna isyan eden, Hacı Ömer Bey de feryat ederek ağlar. Ölümüne koşan İbrahim ve İhsan'ından ayrılmak istemez. Müslümanların kurtuluşuna duacı olan Hacı Ömer Bey, kabahati varsa af dileyerek yüzükoyun yere kapaklanır. *Birinci perde* burada son bulur.

İkinci perde; çadır, siperler ve mazgallar arasında bir savaş meydanını andırır. İbrahim Bey elinde dürbün meydanda durmakta, bir yandan da hücumdan önce askerlerini cesaretlendirecek bir konuşma yapmaktadır. Bu gece on seneden beri mezarsız, kefensiz yatan şehitler ile gaddarcasına kesilmiş, saçı bitmemiş Türk yetimlerinin ruhları şenlenecektir. Maalesef Bursa'da kalan dindaş ve ırkdaşların Yunan mezalimine dayanacak hâleri kalmamıştır ancak Yunan, karşısında duran gücün de farkında değildir: "Onun silahı varsa bizim pazımız var... Onun topu varsa bizim Allah'ımız ve imanımız vardır. Evlatlar; oyunu, eğlencesi, rüyası, ninnisi, şecaat (yiğitlik) hissi serpen Oğuz Han'ın öz evlatları Türkler, bu toprağı Yunan mezarlığı yapmadan acaba terk edebilirler mi? Yunan, sümüklü böcek gibi kabından ayrıldıktan sonra kabını bulamayacak derecede serseri olmadıkça onun karşısında yıldırımlar yağsa bile göğsünü çevirecek tek Türk tasavvur ediyor musunuz (tasarlıyor musunuz)?" (s. 22-23)

İbrahim Bey, bu düşünceler içindeyken neferleriyle beraber Doma¹ köyüne taarruza kalkışmış İhsan'ın Yunan esirlerle beraber döndüğü görülür. İfadeleri alınmak üzere İbrahim Bey'in yanına getirildiklerinde Girit'in Hanya kasabasından olan esire, Girit'te kasabaların yakıtılma olaylarının ve kadınlar ile çocukların öldürülmelerinin doğru olup olmadığı sorulur. Olaylara şahitlik eden esir, bu emrin sadece kendi fırkasına değil; Girit'teki bütün fırkalara verildiğini, kendi fırkasının başında bir İngiliz subayının olduğunu ve bu emirleri onun verdiğini itiraf eder. İkinci esir, aynı zamanda papaz olan pilot bir subaydır. Ona Bursa'ya gelirken yanmış köy görüp görmediği sorulunca Apolyont (Uluabat)'un güneyinde ve Kermaş'ın² kuzeyinde birçok yanmış köy gördüğünü, bunların kıtaat-ı askeriyenin idaresindeki bölgelerde görev yapan ordunun işi olduğunu açıklayarak Yunan Ordusu'nun yaptığı eziyetleri kabul eder.

İbrahim Bey'in huzuruna getirilen Doma köyü ahalisi, Yunan Ordusu'na karşı direnmedikleri için büyük bir pişmanlık içindedir. Bu sebeple içeri giren Kasım Ağa, pişmanlığını göstermek adına canının alınmasını arzular. Oysa İbrahim Bey'e göre ölmek isteyen varsa namert düşman sürüsü karşısında kendini feda etmelidir. Zira Kuva-yı Milliye, öldürmeye değil; kurtarmaya gelmiştir. İbrahim Bey'in merak ettiği Bursa'dır. Bunun cevabı Kasım Ağa'dadır: *“Ah beyim Bursa'yı anma. Orada Müslümanlar kanadı kırılmış sülün gibi çırpınıyor. Camiiler günde doksan defa tahkir ediliyor (hakaret ediliyor). Müezzinler minarelere çıkamıyor. Günde yüzlerce kadın, çoluk çocuk, ihtiyar masum boğazlanıyor. Üç çam bölmesi gibi evladım, familyam (ailem) iki aydan beri kara gaib (kayıp)... Köyümüzde can kalmadı. Mal kalmadı, ırzlar doğrandı, namuslar yıkıldı. Sonunda köyümüz de yandı.”* (s. 29)

Gerçekten de yaklaşık iki yıl süren işgal yıllarında döneme ait belgeler ve raporlardan da tespit edileceği üzere Bursa ve çevresinde büyük bir mezalim ve yıkım yaşanmıştır. İngilizlerin desteği ile Gemlik ve Mudanya'yı işgal eden Yunanlılar, 7 Temmuz 1920 sabahı Mustafakemalpaşa ve Karacabey'i, 8 Temmuz 1920'de de Bursa merkezi işgal ettikten hemen sonra Bursa'da bir askerî işgal komutanlığı kurup şehrin yönetimini üstlenmişlerdir. Ayrıca Yunanlılar, Wilson İlkeleri'nde yer alan nüfus esasını sağlayabilmek ve bölgede çoğunluğu oluşturabilmek için toplu kırim ve göçe zorlama girişiminde de bulunmuşlardır. İtilaf Devletleri'nin de desteğini alan Yunan kuvvetleri ve bölgede yaşayan Ermeniler ile Rumlar, binlerce Müslüman'ın katledilmesine ve köylerin, kasabaların yağmalanıp yakılmasına neden olmuşlardır. Maalesef Gedelek, Sultaniye, Karacaali, İhsaniye, Mecidiye, Armutlu, Aldere, Kapaklı, Hamidiye, Katırlı,

¹ 1521 tarihinde Doma, 1968 yılına kadar Bekceviz adını alan, bugün İnegöl-Bursa'da Şehitler Mahallesi olarak geçen köy olup XX. yüzyıl başında Alevi yerleşimiydi. <https://nisanyanmap.com/?y=doma&lv=&t=bursa&cry=TR&ua=10> Erişim Tarihi: 22.08.2022

² Kermaş diye bir yer ismine rastlanmamakla birlikte bu köy, bugün Mustafakemalpaşa ilçesine bağlı, 1928 yılından beri adı Keltaş olarak anılan mahalle olabilir.

<https://nisanyanmap.com/?y=kelta%C5%9F&lv=&t=&cry=TR&ua=10> Erişim Tarihi: 17.08.2022

Narlı, Küçükkuşla, Muratoba baskınlarında ve Elmalık toplu kırımında pek çok kişi katledilmiştir. (Ersevî, 2021, s. 1329)

Kasım Ağa; İbrahim Bey'in babası olan Hacı Ömer Bey'den de haberdardır. Zavallı adamın perişan durumunu gözler önüne serer. Beş parasız, iki oğlunun akıbetinden habersiz, üstelik oğlu İbrahim Bey Kuva-yı Milliyeci olduğu için tahkirle karşılaşan Hacı Ömer'in kızları da kayıplara karışmıştır. Bu duruma üzülmelerine rağmen İbrahim Bey ve kardeşi İhsan, vatanlarına ailelerinden daha fazla önem vermenin bilinciyle hareket ederler: “*Senin baban, anan, ablandan daha kıymetli vatanın var. Yaşıyor. Sen ona bak, bizim asıl ablamız bu mukaddes (kutsal) topraklardır. Sen bunu kurtar. Bu yeşil yurt sana ne ablalar, kardeşler, babalar ihsan edecektir (bağışlayacaktır) İhsan.*” (s. 30)

İbrahim Bey, şarka dönerek seslenir: “*Ey koca Balkan, ey saçları yeşil Keşiş, artık biraz da beni dinle ve sana soruyorum, söyle... Tepelerindeki karlar neden ağlıyor? Çam ormanları niçin boyunlarını bükmüş; zümrüt sinende beslenen davarlar, koyunlar ne oldu? Çobanlar niçin kaval çalmıyor? Korun, evvelde alevler saçan volkanların neden coşma gelmiyor? Hani yamaçlarında menekşe toplayan lepiska saçlı Türk kızları? Onlar da mı? Mebhut (şaşkın)... Onlar da mı? Mahzun (hüzünlü)... Şimdi onların da başlarında kara yaslar mı var? Yoksa nişanlıları gurbette mi kalmış?... Ey Keşiş!.. Yoksa asır-dide (yüzyıl görmüş, çok yaşlı) kemiklerin yabancı ayakların altında mı kırılıyor?” (s. 31) O anda uzaklardan bir bülbül sesi duyulur. İbrahim Bey, bülbülün acılı yakarışını kendine benzetir. Bülbül yuvasından, İbrahim Bey ise nişanlısından ayrı düşmüştür. İntikam yemini eden İbrahim Bey, bülbüle içli bir şiir okur:*

*Ey bülbül, neden böyle ağlarsın?
Gönlünde acı bir yara mı var?
Ayrı mı düştün yeşil korundan?
Yuvana yoksa yılan mı girdi?*

*Ağlama bülbül, bırak ah zarı.
Olacak kalbin dertli mezarı.
Ağlatma beni ey andelibim (bülbülüm).
Bilmez misin ki ben de garibim.*

*Gam yeme bülbül, gülün kurtulur.
Üstüne temiz şehit kanından
Canfesli (ipek kumaşlı) atlas nikap (örtü) örtülür.
Öksüzken yine kurtulur Bursan. (s. 32-33)*

İbrahim Bey'in okuduğu bu şiir, Mehmet Âkif Ersoy'un Bursa'nın işgali üzerine kaleme aldığı “*Bülbül*” şiirini hatırlatır. Safahat'ın VII. kitabı *Gölgeler*'de yer alan şiir, Mehmet Âkif'in mebus sıfatıyla bulunduğu Ankara'da Taceddin Dergâhı'nda yazılmış ve *Sebilürreşad* mecmuasının 7 Mayıs 1921 tarihli nüshasında yayımlanmıştır.

(Düzdağ, 1991, s. 458) İstiklal Savaşı'nın tezahürlerini ihtiva eden bu duygulu manzumenin sonuna “*Bu manzume yazılırken Yunan istilası altındaki topraklarımıza, hususiyile Bursa'ya dair elim haberler geliyordu; tetkikine de imkân yoktu.*” kaydını düşmüştür. (Gökçek, 2014, s. 824) Nitekim şairle beraber Ankara'da Taceddin Dergâhı'nda bulunan Eşref Edib, şiirin yazılışı hakkında şu bilgiyi vermiştir: “*Üstad, Taceddin Dergâhı'nda bu şiiri yazarken (7 Mayıs 1337) Yunan ordusu Yalova Gemlik civarında Müslüman köylerini yakıyor, İzmit'te çoluk çocuğu bir haneye doldurarak ateş ediyor, birçok Müslümanların burun ve kulaklarını kesiyordu. Gonaris, İngiliz gazetelerine vuku bulan beyanlarında: 'Biz ehl-i salib harbi yapıyoruz!' diyordu.*” (Eşref Edib, 2010, s. 141)

“*Bülbül*”, Mayıs 1337 / 1921'de yazıldığına ve piyes, Şubat 1338 / 1922'de bittiğine göre Yalğın, şiiri Âkif'in manzumesinden dokuz ay sonra kaleme almıştır. “*Bülbül*”deki duygu tezahürleri ile yukarıdaki şiir kıyaslanamayacak olsa da her iki manzumede de bülbül imgesinin kullanılması dikkate değerdir. Âkif, “*Bülbül*”de kendini âdetâ vatan için feryat eden bir bülbüle benzetirken Bursa'nın bir anlamda önemini ve değerini ifade eder. Görülen odur ki Bursa'nın düşmesi onda İstanbul'un işgalinden bile daha yıkıcı bir etki yaratmıştır. (Karaca, 2021, s. 101) Yalğın'ın kaleme aldığı ve bülbüle hitaben yazılmış şiirde ise yine vatani yani Bursa için feryat eden gamlı bir bülbül yer alır. Bülbül ile başkahraman İbrahim Bey, aynı duyguları paylaşan, yurdundan yuvasından sürülmüş birer fert olarak ortak paydada birleştirilir. Muhakkak ki Yalğın bu şiiri Âkif'in tesiri ile yazmıştır.

Fotoğraf 8: Yunan askerleri Bursa Ulucami önlerinde.

Kaynak: <https://www.alegoridergi.com/dusman-vatanin-bagrinda-bursanin-ısgali/>

İbrahim Bey ve İhsan, silah patlamaları ve Allah nidaları arasında cephede omuz omuza çarpışır. Maalesef gencecik İhsan vurularak şehit olur. Acıklı bir sahnenin ardından arkadaki perde açılarak temsili bir sahne belirir: Ortada tarihi temsil eden yaşlı bir adam, onun sağ tarafında Avrupa'yı temsilen beyaz; sol tarafında Afrika'yı simgeleyen siyah bir çocuk yer alır. Önde ise silahlı ve kavuklu bir genç durur ki o da Anadolu'dur. Tarih, İbrahim'e hitaben ona metanet veren bir konuşma yapar: “*Ben oğlum... Senin tarihinim... Lekesiz, müşfik (şefkatli), rahim (merhametli) olan Türk tarihiyim...*” (s. 38) Bu sahne karşısında İbrahim Bey, heyecanla şu sözleri sarf eder: “*Sen ey kendi evladından ziyade yabancıları himaye eden müşfik (şefkatli) tarih... Sen ey krallara, önüne diz çöktürtüp dertlerine devasaz (çare bulan) olan azametli (büyük) tarih. Sen ey güzel vatanımı omzunda yükselten mefahir (övünç) ile dolu mübarek (uğurlu) tarih... İşte, ben vatanımın sinesinde, senin hakkın huzurunda kasem (yemin) ediyorum. Senin varlığına yemin ediyorum ki evet, ey mukaddes (kutsal) genç vatanım... Ey muhterem (saygı değer) ihtiyar tarihim... Ben ölsem bile neslim sizi kıyamete kadar payidar (kalıcı) edecek ve yalnız sizi yaşatacak ve yalnız siz yaşayacaksınız.*” (s. 38-39) İbrahim Bey, diz çöker ve perde iner.

Üçüncü perde, bir karargâh odasında başlar. Masa, sandalyeler, büyücek bir Osmanlı sancağı ve bir Anadolu haritası ile sahnenin arkasında bir kabir vardır. Ak sakallı ve ak saçlı Sultan Osman, baştan aşağı beyazlar giymiş olarak sahneye çıkar. Diğer perdelerde sadece bir kıta amiri olan İbrahim Bey, yaptığı taarruzun başarısından dolayı artık bir taburun kumandanı olmuştur. Fakat İhsan'ın şehitliğinden çok müteessirdir. Pencereden gördüğü aya seslenerek ondan Bursa'da metfun olan altı büyük padişah makamına selam götürmesini ister.

İbrahim Bey, bir yandan da yarınki taarruza hazırlanır. Yarından itibaren Bursa, Türklerin olacaktır. Sancağa ve Bursa'ya dönerek Bursa'nın sultanlarını hatırlatarak seslenir: “*Ey Osmanların, Orhanların, Yıldırımın, Muratların, Hüdavendigârların, Çelebilerin, Cemlerin ulu kabirleri üzerinde gölgeler yaşatan hilâl... Al bayrak!.. Ey sinesinde büyük hünkârlarımı besleyen ülke... Bursa! Anla, ben senin dilinle hitap ediyorum. Karşında evladının kanı kurumamıştır. Biz seni terk etmedik ve etmeyeceğiz. Bizim damarlarımızda elmaslar gibi saf ve asil Türk kanı hâlâ parlıyor.*” (s. 43)

Taarruz hazırlıkları kendisini oldukça yormuştur. Gözleri uykuya yenik düşünce kabrin arkasından beline kadar doğrulan Sultan Osman'ı görür. Yazar, aşağıdaki manzumenin başlığına düştüğü dipnotta şiiri Bursa'dan göç ederken çatışmalar arasında yazdığını söyler. Orada görev yaparken Bursa'ya yaklaşan Yunan'dan kaçmak için şehirden ayrıldığı anlaşılır yazar, zor şartlar altında eserini kaleme almış olmalıdır. Dipnota düştüğü tarih 5 Temmuz 1920 olup Bursa'nın işgaline üç gün vardır: “*Bu manzumeyi Bursa'dan hicret ederken yolda müsademeler arasında yazmıştım. Bestesi de vardır. 5 Temmuz 1336*” (s. 44) Yalgın, şiirde Yüzbaşı Sofoklis Venizelos'un padişahların Tophane'deki türbesine gidip Sultan Osman'ın sandukasını

tekmelemesi olayına 4. kıtadan itibaren atıfta bulunulur. Bu durumda şiirin ilk üç kıtası, Bursa'nın işgalinden üç gün önce yazılmış; sonraki kıtalar ise mezarların ezilmesi olayı yaşandıktan sonra eklemiştir:

*Ben bir zaman dağ, taş aştım menzilime ulaştım.
Sizin için ey milletim kılıncımla yol açtım.
Tekfurları, köseleri zincirime bent ettim.
Askerimi ta Marmara kıyısına indirttim.*

*Ondan sonra yılmaz arslan metin oğlum Orhan'ım.
Fatihlerim, Selimlerim daha birçok sultanım.
Acımadı sizin için varlığını harcadı.
Lakin cennet şöhretiyle dünyaları parladı.*

*Bugün benim al bayrağım, Türk bayrağım nerede?
Menekşeler ihsan eden o yaylağım nerede?
Yıldırım mı düştü yeşil, kızıl, pembe yurduma?
Vebalar mı girdi yoksa o sevimli orduma?*

*Mezarımda düşmanlarım çizmelerle geziyor.
Bugün beni en muhakkar (hor) kölelerim eziyor.
Kaçacaktın a evladım neden yıkıp kaçmadın?
Avucumla toprağımı niçin şarka (Doğu'ya) saçmadın?*

*Hırsızlıkla garp (Batı) içinde şöhret alan merdutlar (kovulmuşlar).
Kavuşumun gölgesinden saralaşan (bayılma nöbeti geçiren) haydutlar.
Bugün benim ak alınma süngü bayrak saphıyor.*

*Sandukamın üzerinden hakaretle atlıyor.
Yetiş oğlum imdadına, bu hakaret zillettir.
Taçlar alan, varlık kuran Türkler için zulmettir (karanlıktır).
Koş evladım, çabuk yetiş, Allah'ını seversen.
Zararı yok, seni yine affederim dönersen. (s. 44-46)*

Yüzbaşı Sofoklis Venizelos'un Osman Gazi'nin Tophane'deki türbesine gidip sandukasını tekmelemesi olayının farklı sürümleri olmakla birlikte en yaygın bilineni şudur: Sofoklis, ayağının tozuyla doğrudan türbeye gidip etrafını dolaştıktan sonra ayağını birkaç defa hızla çarparak kapıyı açmış; çizmesinin ucuyla sandukaya vurarak ağza alınmaz küfürler savurmuştur. Sonra karşısında biri varmış gibi kılıcını havaya kaldırarak, "Kalk hey koca Türk! Karşıma geç! Seninle vuruşalım! İrkimin intikamını alıp seni tekrar geberteyim ki bir daha hortlamayasın. Bak! Kurduğun devleti yıktık! Bursa'yı hakiki sahibine iade ettik. Yakında türben mezbele, camilerin ahır

olacak.” demiştir. Ardından bir ayağını sandukanın üzerine koyarak kılıcına dayanmış ve resim çektirmiştir. Arkasına da “*Ordularımızın Bursa’yı fethederek şehre yerleşmiş olduklarının resmidir. Osmanlı Devleti’ni kuran Osman, ayaklarının altında yatıyor.*” diye yazıp Atina’ya göndermiştir. (Ekinci, 2020)

Uykudan uyanan İbrahim Bey, Bursa’ya geleceğine yeminler ederek Sultan Osman’a şiirle karşılık verir:

*Büyük Osman! Nedir gamın kederin?
Zannettin mi senin oğlun böyle bir derbederin (perişanın)?
Yunanlının daha dünkü esirinin bendesi (kölesi)
Olacak da güldürecek kendisine herkesi.
İnandın mı buna Osman? Bizi mert sanmadın mı?
Osman! Osman büyük Osman, azarlama bizi sen!
Emin ol ki padişahım, bu can bu tende iken
Malhatun’la seviştiğin yerde düşman duramaz.
Senin yüksek tarihine kimse leke vuramaz.
İşte, senin al bayrağın, yaylağınla beraber.
İşte, senin güzel yurdun, bayrağınla beraber.
İşte, senin sürülerin otladığı yaylaklar.
İşte, senin Malhatun’u ilk sevdiğin oymaklar.
İşte, senin askerinin su içtiği kaynaklar.
İşte, rezil bir surette bizden kaçan çaylaklar.
Sandukanın tarihi var, onun hakkı hürmettir.
Onu takdir etmeyenin müstahakkı zillettir (hakkı şerefsizliktir). (s. 46-47)*

Şiire ek olarak bir kıta daha vardır ki yazar, bunun için 11 Temmuz 1920 tarihli şu dipnotu düşmüştür: “*Kardeşim Manavoğlu Nuri Bey’in bizzat benim manzumem için yazdığı cevaptır. 11 Temmuz 1336*” Bursa’nın işgalinin 4. günü kaleme alınan kıtada Manavoğlu Nuri Bey’in milletinden ve Bursa’dan ümidini kesmediği görülür. Yaşamı hakkında çok fazla bilgi olmayan Manavoğlu Nuri Bey, Kurtuluş Savaşı’nın başlangıç dönemlerinde işgalden önce Bursa’da ulusal savaşın yandaşı bir gazete olan *Gündüz*’ü çıkaran yazardır. Gazetenin 24 Ocak 1920 tarihli 51. sayısında başlığı Latin harfleriyle “*Divide et Empera*” (Latin Atasözü) şeklinde atılmış yazısından anlaşıldığına göre altı ay kadar önce memleketini terk ederek Bursa’ya gelmiştir. (www.bgc.org.tr) Manavoğlu Nuri Bey’in Sultan Osman’a hitaben sarf ettiği sözler şunlardır:

*Ne zannettin bizi Osman? Seni terk etmedik biz.
Yaylağının etrafında cem olarak (toplanarak) hepimiz.
Diyoruz ki ya namını yükseltiriz semaya (göğe),
Ya gideriz bütün millet senin için fenaya (yokluğa).
Göreceksin, dökeceğiz biz onları denize.
Geliyoruz, geliyoruz aguşunu (kucağını) aç bize. (s. 47)*

Sultan Osman'ın huzurunda Türk'ün yaşadıklarından dolayı büyük üzüntü duyan İbrahim Bey, yine de onun bu asırda da harikalar göstereceği kanaatindedir. Garpta medeniyet, sanayi varsa şarkta ahlak ve insanlık vardır. Krallara diz çöktüren Türk, öcünü alacak; ona cellat olmak isteyenlere gün gelecek Azrail olacaktır. Onun yıldırımlar, ateşler yağdıracak güçte imanı, çelik gibi göğsü, neşter gibi turnağı ve hançer gibi dişleri vardır: “Benim yurdumun sinesinde dinimin Allah'ı ve semavi minareleri, şehit mezarları, hükümdar türbeleri, insanlığın peygamberleri yatıyor... Ey Yunan. Fakat senin çirkef (pis) yüreğinde inilti mazlum (zulüm görmüş) ahlarından başka ne var?” (s. 48) O vakit karargâha doğru Bursa tarafından bir kalabalığın geldiği görülür. Gelenler, düşman istilasından kaçan Bursalı muhacirlerdir. Bursa'nın Çeltikli köyünden gelen ağalardan birinin koyunları, paraları, eşyaları gasp edilmiş; karısı elinden alınmış ve nihayetinde kolu da kesilerek sakat bırakılmıştır. Gelenin Halife Ordusu değil de Yunan Ordusu olduğunu anladıklarını ağlayarak anlatır. Üstelik bu ordunun içinde Müslüman evlatları da vardır.

Kenarda boynu bükük, kör ve yaşlı bir adam dikkat çeker. İbrahim Bey, bu kişinin babası olduğunu görür. O da malsız, mülksüz, evlatlarını kaybettiği için üzgün ve mahvolmuş bir hâdedir. Oysa Rus-Osmanlı Savaşı'nda cesaretiyle ün salmış olan bu adam, yetiştirdiği yedi evlâdın acısıyla yıkılmıştır. Balkan Savaşı'nda kardeşi Rüstem'i kaybetmiştir. Büyük oğlu Trablus'un kızgın çöllerinde, ikinci oğlu Karpatlar'ın tepelerinde, üçüncü oğlu Kafkasya'nın yalçın buzlarında yitip gitmiştir. İbrahim ve İhsan'dan ise haber yoktur. İki kızı da annelerinin koynundan alınıp cellatların eline düşmüştür.

Hacı Ömer Bey, Bursa'da silahlarına sarılıp Yunan Ordusu'na karşı duranları dinlememiş, evlatlarından bile soğumuştur. Gelen ordunun yılan ordusu olduğunu görememiştir: “Koynumuzda beslenen akrep ordusu... Beni ve vatanımı perişan eden ateş, zehir ordusu.” (s. 54)

İbrahim Bey'in onun oğlu olduğunu hâlâ anlamayan Hacı Ömer Bey, “Rica ederim, beni öldürünüz. Ben müstehakk-ı idam (idamı hak etmiş) bir ihtiyarım ve hem de öldürdükten sonra leşimi köpeklere atınız.” (s. 54) diye yalvarır. Çünkü o, evlatlarının katillerini göklere çıkartmış; altı yüz yıllık memleketi, evlatlarından vazgeçerek namert düşmana teslim etmiş; kâfirlere ekmek vermiş; zulüm ordusu geldiği gün kurbanlar kesmiştir. Türk kurşunu ile ölmeyi hak etmiştir: “Ah İbrahim, İhsan'ım nerede Yarabbi? Kırk senelik refika-i hayatım (hayat arkadaşım), bahar çiçekleri gibi kızlarım altı padişahın makber (mezar) ve türbeleriyle semasında (göğünde) ruhaniyet (manevilik) serpen ve yaşatan mukaddes (kutsal) Bursa'mı şimdi murdar (kirli) çizmeler eziyor. Ah, hâlâ öldürmeyecek misin? Vatan için bu kadar cürm (suç) az mı?” (s. 55)

Nihayet kim olduğunu açıklayan İbrahim Bey, İhsan'ın şehadetini babasına haber verir. Daha da yıkılan Hacı Ömer Bey kendini yerlere atar. Babasının bu düşüşü karşısında İbrahim Bey metanetini korur. “Düş babacığım, düş... Sen de öl... Zavallı ihtiyar, sen de git... Yalnız vatan kurtulsun. Vatan.” (s. 57) Bu cümleler, önemli olan

tek şeyin vatan olduğuna bir kez daha vurgu yapar. Oyun burada sona ermektedir. Piyesin son bulma tarihi 5 Şubat 1338 / 5 Şubat 1922 olduğuna göre Bursa'nın kurtuluşuna daha 7 ay, 6 gün vardır.

Fotoğraf 9: 3. Kolordu'nun Bursa'ya girişi. (11 Eylül 1922)

Kaynak: <https://www.alegoridergi.com/dusman-vatanin-bagrinda-bursanin-iskali/>

Sonuç

Ali Rıza Yalğın'ın 5 Şubat 1338 / 5 Şubat 1922'de tamamladığı eser, Cumhuriyet'in ilanından önce bizzat yazarın şahit olduğu Bursa'nın işgali döneminde kaleme alınan bir okul piyesidir. Üç perdelik piyes, işgal döneminde yazıldığı için o dönemde yaşanan tarihî olayların ilk kaleminden okunmasına vesile olur. Piyeste Bursa'ya gelen orduya Bursa ahalisinin verdiği olumlu ve olumsuz tepkilere ek olarak Mudanya'nın bombalanması olayına, Yunan Ordusu'nun Balıkesir-Bursa arasında yaşattığı mezalime, Girit'te yaşanan eziyetlere, Rumeli göçüne, Bursa ve civarındaki Yunan kıyımlarının sebep olduğu göçlere ve Kuva-yı Milliye direnişine de yer verilmiştir. Eser tamamlandığında Bursa, henüz Yunan işgalinden kurtulmuş değildir.

Yazar, millî duyguları ateşlemek üzere hamaset dolu bir dil kullanmış, özellikle İbrahim Bey ve Sultan Osman'ın dilinden söylenen şiirlerde vatan sevgisini gönülden hissettirmeyi amaçlamıştır. Sadece şiirlerde değil oyunun çeşitli yerlerinde yazar, vatan sevgisine ve Türklüğe birçok atıfta bulunurken ecdada olan hürmetini hissettirmekten çekinmemiş; Osmanlı'nın değerlerine bağlılığını da göstermiştir. Piyeste bizzat yazarın

düştüğü dipnotlar, oyunun yazılışı esnasında geçen olaylara açıklık getirmesi sebebiyle dikkate değerdir.

Yalğın, piyesi Cumhuriyet'ten önce kaleme almış olup 1941 yılında gözden geçirdiği hâlde bastırtamamıştır. Yazarın piyesi yeniden ele alma sebebi, halkevlerinin o dönemde çocukları eğitmek ve vatanseverlik fikirlerini aşlamak maksadıyla piyesler yazılmasını ve oynanmasını teşvik etmesi olabilir. Maalesef piyesin oynanıp oynanmadığı tespit edilememiştir.

Kaynaklar

- Akandere, O. (1999-2003). 11 Nisan 1920 (1336) tarihli Takvim-i Vekâyi'de Kuvâ-yı Milliye aleyhinde yayınlanan kararlar. Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi, 24, 417-467.
- Bozkurt, C. (2021). Millî Mücadele'de Bursa uleması: Yunan işgalinde Bursa'dan saltanata bağlılık yemini. Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, 103, 77-104.
- Bursa Gazeteciler Derneği. Erişim tarihi: Ağustos 17, 2022, <http://bgc.org.tr/ansiklopedi/manavoglu-nuri-bey.html>
- Can, E. (2020). Büyük Mecmua'da savaş sonrası konu alan şiir ve nesirler. RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi, 7, 280-297.
- Danık, E. (2003). Unutulan bir Cumhuriyet aydını: Ali Rıza Yalgın. Kebikeç, 16, 323-340.
- Düzdağ, E. (1991). Ersoy, Mehmet Âkif, safahat. İz Yayıncılık.
- Ekinci, E. B. (2020). Osman Gazi Türbesinde Bir Yunan Subayı, Erişim Tarihi: Ağustos 17, 2022 <https://www.ekrembugraekinci.com/article/?ID=1076&osman-gazi-turbesinde-bir-yunan-subayi>
- Ersevînç, M. (2021). Mondros Mütarekesi'nin Bursa'da uygulanması ve işgalin Bursa yerel sosyoekonomik etkileri. Bursa Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi, 22 (41), 1309-1334.
- Eşref Edib (2010). Mehmed Âkif: hayatı, eserleri ve yetmiş muharririn yazıları. Beyân Yayınları.
- Gökçek, F. (2014). Mehmet Âkif Ersoy, safahat (yedinci kitap gölgeler). Dergâh Yayınları.
- Karaca, N. (2021). Bülbül şiirinin izinde Bursa'nın işgali ve Mehmet Âkif. Hacettepe Üniversitesi Türkiye Araştırmaları Dergisi, 35 (Özel Sayı), 89-102.
- Karakuş, U. (2018). Batı Anadolu'da Yunan işgali nedeniyle ortaya çıkan iç göçler (1919-1923). (Tez No. 512104) YÖK Tez Merkezi. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp>
- Nişanyan, S. Nişanyan sözlük. Erişim tarihi: Ağustos 17, 2022, <https://nisanyanmap.com/?y=keltaş&lv=&t=&cry=TR&ua=10>
- Nişanyan, S. Nişanyan sözlük. Erişim tarihi: Ağustos 22, 2022, <https://nisanyanmap.com/?y=doma&lv=&t=bursa&cry=TR&ua=10>
- Oral, O. (2021). Millî Mücadele'de çıkarılan Ankara Fetvası'nın psikososyal dinî temelleri. Saygın, Murat (Ed.) Millî Mücadele'nin 100. yılı Mustafa Kemal

- Paşa'nın Anadolu'ya geçişi ve kongreler uluslararası sempozyumu (s. 279-304). Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Yayınları.
- Önal, S. (2020). İzmir'in işgali ve etkilerinin Türk Basını'na yansımaları (15 Mayıs-2 Haziran 1919). (Tez No. 650066) YÖK Tez Merkezi. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp>
- Özlü, H. (2014). İstiklal Harbi'nde Bursa'nın işgali sürecinde Mudanya'nın bombalanması. Uluslararası Avrasya Sosyal Bilimler Dergisi, 5 (14), 124-147.
- Sınar Uğurlu, A. (2021). Reşat Nuri Güntekin'in çocuk eğitiminde tiyatrodan yararlanılması mektep temsilleri. Kanter, M. F.; Karaburgu, O. (Ed.) Reşat Nuri Güntekin. (1. Baskı, s. 394-409). T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Şimşek, Y (2019). Kemalettin Kamu ve Gültekin Sâmanoğlu şiirlerine 'gurbet teması' bağlamında karşılaştırmalı bir bakış. Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 34, 325-341.
- Törel, T. (2012). Trakya'nın işgali ve Yunan mezalimi (1919-1922). Tarih Araştırmaları Dergisi, 31 (51), 237-252.
- Yalğın, A. R. Yeşil yurdun sisli günlerinden (kanlı örnek). Bursa İnebey Yazma Eserler Kütüphanesi, Haraççioğlu, No: 6432.
- <https://www.mudanya.gen.tr/mudanya/mudanya-tarihi/istiklal-savasimiz-ve-mudanya.html> Erişim tarihi: Ekim 29, 2022.
- <https://www.belgelerletarih.com/15-mayis-1919-izmirin-iskali/> Erişim tarihi: Ekim 29, 2022.
- <https://www.alegoridergi.com/dusman-vatanin-bagrinda-bursanin-iskali/> Erişim tarihi: Ekim 29, 2022.

Etik Kurul İzni

Bu çalışma için etik kurul izni gerekmemektedir. Yaşayan hiçbir canlı (insan ve hayvan) üzerinde araştırma yapılmamıştır. Makale edebiyat sahasına aittir.

Çatışma Beyanı

Makalenin yazarı, bu çalışma ile ilgili herhangi bir kurum, kuruluş, kişi ile arasında mali çıkar çatışması bulunmadığını beyan eder.

Destek ve Teşekkür

Çalışmada herhangi bir kurum ya da kuruluştan destek alınmamıştır.
